

FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYRENDSZEREK

SZÁZADUNK UTOLSÓ HARMADÁBAN JELENTŐS VÁLTOZÁSOK TÖRTÉNTEK az európai felsőoktatás intézményrendszerében és intézményhálózatában. A felsőoktatás intézményrendszerének alakulását, fejlődési irányait tekintve lényeges eltérések mutatkoztak a fejlett ipari országok és a volt államszocialista országok között, de e két országcsoporton belül is az egyes országok intézményrendszerének voltak és vannak sajátos vonásai. Ezért a felsőoktatás intézményrendszerének, intézményhálózatának alakulása kellően differenciált elemzést igényel, a fő fejlődési tendenciák kiemelésével mellett a szükséges mértékben ismertetve az egyes országok felsőoktatásának történelmileg kialakult sajátosságait is.

A felsőoktatás duális intézményrendszerének kialakulása; a non-university szektor

A felsőoktatás egyik fő fejlődési tendenciája a 20. század utolsó harmadában a fejlett európai országok nagy többségében – a felsőfokú oktatás expanziójával, diverzifikálódásával összefüggésben – a felsőoktatás duális intézményrendszerének kialakulása, az egyetemi szektor mellett a rövidebb tanulmányi idejű, gyakorlatra orientált képzést nyújtó intézmények hálózatának kiépülése volt. Rövid tanulmányi idejű felsőoktatási intézmények – különösen a pedagógusképzés és a kereskedelmi oktatás területén – sok országban már korábban is voltak, széleskörű elterjedésük azonban a fejlett európai országok zömében a 60-as évek második és a 70-es évek első felében következett be.

Fő típusának – több ország számára modelljének – elsősorban a német Fachhochschule tekinthető. *A Német Szövetségi Köztársaságban* a Fachhochschule-k a korábbi felsőfokú szakiskolák átszervezésével a 70-es évek elején alakultak ki, 1979-től pedig külön Verwaltungsfachhochschule-ket is létesítettek. E szakfőiskolák 3 – ténylegesen inkább 4 – éves tanulmányok után Diplom (FH) képesítést adnak. A szakfőiskolák hálózatát az újraegyesítés után az új tartományokban és Kelet-Berlinben is kiépítették. Az 1995/96. tanévben Németországban 138 Fachhochschule és 35 Verwaltungsfachhochschule működött. A kormányzat – elsősorban a hosszabb tanulmányi idejű egyetemi képzés további növekedésének mérséklése érdekében – a Fachhochschule-k fejlesztését tűzte ki célul; a szövetségi kormány 1993. február 3-i ülésén elfogadott oktatás-és kutatópolitikai alapelvek értelmében a szakfőiskolák kapacitását – részben az egyetemi erőforrások átcsoportosításával – a felsőoktatási kapacitás legalább 40%-ára kell növelni.

A post-secondary képzés Németországban a felsőoktatási intézmények szervezeti keretein kívül, a szakoktatási intézményekben (Berufsakademien, Fachschulen, Berufsfachschulen, Schulen des Gesundheitswesens) folyik. Megjegyzendő azonban, hogy a Berufsakademie-k – elsősorban Baden-Württembergben – 3 éves képzést is nyújtanak, amelynek során a Diplom (FH) oklevéllel egyenértékű képesítés szerezhető.

A duális rendszer másik tipikus példájának a korábbi szakirodalomban az *Egyesült Királyság* binary system-ét tekintették. Ez azonban létrejöttétől kezdve sajátos vonásokat mutatott, a 90-es évek elején pedig lényegesen átalakult. A further education szektor – a polytechnic-ek és az e szektorhoz tartozó college-ok – az 1963. évi Robbins Report és az 1966. évi White Paper alapján a 60-as évek végén és a 70-es évek elején épült ki. A polytechnic-ekben – az Egyesült Királyság „comprehensive school”-jaiban – nagymértékben diverzifikált képzés folyt, a 2 éves képzéstől a Master fokozat elnyeréséhez vezető tanulmányokig terjedően, de néhány College of Higher Education-ban is lehetőség volt magasabb diplomák szerzésére.

Az Egyesült Királyság felsőoktatásának non-university szektorában azonban a 90-es évek elején jelentős változások történtek. Az 1991. évi fehér könyv feladatként jelölte meg a magasabb diplomák megadása jogának további polytechnic-ekre és college-okra való kiterjesztését, valamint egyes polytechnic-ek egyetemmé nyilvánítását. (Mint John Major miniszterelnök írta e dokumentum előszavában: „A felsőoktatásban az lesz a kulcsfontosságú reformunk, hogy véget vetünk az egyre mesterségesebb megkülönböztetésnek egyrészt az egyetemek, másrészt a polytechnic-ek és a college-ok között.”) Ezt követően az 1992. évi Further and Higher Education Act értelmében valamennyi polytechnic és néhány college – összesen 41 intézmény – egyetemi státust kapott, s ennek következtében a further education szektor intézményeinek száma 69-re csökkent.

Post-secondary, 3 évesnél rövidebb idejű képzési formák – a Higher National Certificate és a Higher National Diploma megszerzésére irányuló programok – a felsőoktatási intézményekben is vannak, az említett 1991. évi fehér könyv a diplomát nyújtó 2 éves kurzusok számának növelését tartotta szükségesnek. Post-secondary paramedikális és szociális gondozó-képzés folyik továbbá a Department of Health and Social Security intézményeiben.

Ami a többi fejlett európai országot illeti: *Hollandiában* már a 60-as években kiépült a felsőoktatás duális intézményrendszere. A non-university szektort a Hoger beroepsonderwijs (HBO) intézményei, a hogeschool-ok alkotják. Tanulmányi idejük – a gyakorlati képzési időszakokkal együtt – 4 év, és a végzettek Baccalaureus, ill. a műszaki és a mezőgazdasági képzésben Ingenieur diplomát szereznek. *Belgiumban* ugyancsak viszonylag korán kialakult a felsőoktatás duális intézményrendszere. A non-university szektor intézményeiben – a vallon területeken az institut supérieures-okban, a flamand területeken a hogeschool-okban – 3 éves rövid és 4–5 éves hosszú képzés folyik, az utóbbi képzés egyetemi szintű diplomát nyújt.

Az erősen diverzifikált felsőoktatási képzési struktúrával rendelkező északi országok közül a 2–4 éves tanulmányi idejű képzést nyújtó non-university szektor széles-

körűen kiépült *Dániában* (højkskole-k, teknikum-ok, laeterseminar-ok stb.), *Norvégiában* (regionális, műszaki, pedagógiai, egészségügyi és szociális, 4 éves képzés esetén cand. mag. diplomát adó høgskole-k) és *Svédországban*. Az utóbbi országgal kapcsolatban – az e tekintetben tapasztalható félreértések elkerülése érdekében – megemlítenéd, hogy jöllehet az 1977. évi felsőoktatási reform értelmében valamennyi felsőoktatási intézményt egységesen høgskolának neveznek, ténylegesen az egyetemeken és az egyetemi szintű főiskolákon kívül nagyszámú alacsonyabb státusú főiskola működik, amelyek a 2 éves tanulmányok után elnyerhető høgskoleexamen és a 3 éves tanulmányokat követően szereshető kandidatexamen mellett részben a 4 éves tanulmányokat igénylő magisterexamen diplomát is adnak, a licentiat és a doktor fokozathoz vezető posztgraduális képzést azonban nem folytatnak.

A dél-európai országok közül a non-university szektor csak Görögországban és Portugáliában alakult ki. *Görögországban* – ahol a felsőoktatás expanziója a nyugat- és észak-európai országokhoz képest néhány évvel később történt – a non-university szektor kiépítésére 1973-ban került sor, amikor – az addig is meglévő tanítóképző és óvónőképző akadémiákon kívül – műszaki és szakoktatási központok (KATEE) alakultak, majd 1983-ban ezeket nagyobb, több karú intézményekké (TEI) szervezték át, amelyek Ptychion diplomát adnak, TE megjelöléssel. E szektorhoz tartozik még néhány egyéb intézmény, a tanítóképző és az óvónőképző akadémiák viszont a 80-as évek második felében megszűntek, minthogy e pedagógusok képzését az egyetemek szervezeti keretei között valósították meg. *Portugáliában* ugyancsak 1973-ban alakult ki a non-university szektor, a politecnico-k széles hálózata. Ezek az intézmények 3 éves tanulmányok alapján Bacharel diplomát adnak, további egy-két éves tanulmányok után azonban Diploma de Estudos Superiores Especializados, az egyetemi Licenciado fokozattal egyenértékű oklevél szereshető.

Néhány fejlett európai országban a non-university szektor – az előzőekben tárgyalt országoktól eltérően – nem főiskolai jellegű intézmények, hanem inkább felsőfokú szakiskolák létesítésével jött létre. *Ausztriában* e szektorhoz tartoznak a pedagógiai akadémiák (jelenleg 14 pedagógiai, 5 szaktanárképző és 11 hitoktatókat képző akadémia működik), valamint a szociális munkásokat képző akadémiák. Post-secondary képzés folyik a felső középfokú szakoktatási intézményekben szervezett Kollegékben és Speziallehgang-okban, valamint a részben paramedikális képzést is nyújtó egészségügyi szakoktatási intézményekben. Új fejleményt jelent az osztrák felsőoktatás non-university szektorának fejlődésében az, hogy az 1993. májusi Bundesgesetz alapján 1994-ben megkezdődött a Fachhochschule-k kiépítése. Ezekben a tanulmányi idő általában 4 év, és e képzés keretében FH megjelöléssel Magister, ill. Diplom (pl. Diplom-Ingenieur) oklevél szereshető.

Svájcban a non-university szektort ugyancsak felsőfokú szakiskola-jellegű intézmények (Höhere Lehranstalten, ill. Écoles Supérieures stb.) alkotják, amelyek Diplom, ill. Diplôme képesítést adnak, a szakirány és az intézmény megjelölésével. Újabban tervbe vették a felsőfokú szakiskolák egy részének a német modellnek megfelelően szakfőiskolává szervezését, ezek kiépítése 1997-ben kezdődik meg.

Finnországban a non-university szektort a 90-es évek közepéig a szakoktatási intézmények ún. felső intézeti szintje jelentette, nagyobb részét az ISCED 5-nek, részben az ISCED 6-nak megfelelő képzést nyújtva. A parlament 1991. júniusi döntése alapján a fenti intézmények átalakításával 1996-ban 22 szakfőiskolát (Ammattikorkeakoulut) hoztak létre, és a kormány által 1995 decemberében elfogadott, 2000-ig terjedő oktatásfejlesztési terv értelmében a non-university szektor reformját e tervidőszakban végre kell hajtani, mintegy 30 szakfőiskola működésével számolva. E szakfőiskolák a 3 éves tanulmányokat követően az első egyetemi diplomával (kandidaatti) egyenértékű oklevelet fognak adni. Megemlítendő még, hogy az általános iskolai pedagógusokat képző felsőfokú intézeteket már korábban, az óvónőképző intézeteket pedig 1995-ben megszüntették, és e pedagógusok képzését az egyetemek pedagógiai fakultásainak feladatává tették.

Két dél-európai országban nem alakult ki a felsőoktatás duális intézményrendszerre. *Spanyolországban* a korábbi középfokú szakoktatási intézmények átalakításával az egyetemek szervezetébe tartozó ún. egyetemi iskolákat (Escuelas Universitarias) létesítettek, amelyekben 3 éves képzést követően a Diplomado, ill. az Ingeniero Técnico vagy az Arquitecto Técnico oklevél szerzhető. Az egyetemek szervezeti keretein kívül csak néhány felsőfokú szakiskola működik. *Olaszországban* a felsőoktatás igen kevésbé diverzifikált. A jövőben a felsőoktatás nagyobb diverzifikáltságát a rövid tanulmányi idejű képzési formák kiterjesztésével az egyetemek szervezeti keretei között kívánják megvalósítani.

Külön típust képvisel a *francia felsőoktatás*: az egyetemi szektor két intézménycsoportból – az egyetemekből és a grande école-okból – áll, ugyanakkor az egyetemek szervezetében működnek a 2 éves tanulmányi idejű Institut Universitarie de Technologie-k (IUT), amelyek Diplôme universitaire de technologie (DUT) oklevelet adnak. A non-university szektor körébe tartoznak a rövid tanulmányi idejű specializált école-ok, ezek közül azonban az école normale-ok megszűntek, minthogy az 1989. évi reform értelmében valamennyi pedagógus képzését az egyetemek szervezeti keretei között valósítják meg. Post-secondary képzést nyújtanak a líceumok 2 éves felsőfokú technikusokat képző szekciói (STS), amelyek Brevet de technicien supérieur (BTS) képesítést adnak, valamint a grande école-ok 2 éves előkészítő osztályai (CPGE).

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a fejlett európai országok többségében növekszik a non-university szektor jelentősége, mind mennyiségi fejlődését, mind pedig e szektor intézményei színvonalának emelésére, a Fachhochschule-típusú főiskolák kiépítésére irányuló intézkedéseket figyelembe véve. E szektor méreteinek alakulását ugyanakkor befolyásolta az a körülmény, hogy a pedagógusképzés szintjének emelését célzó reformokkal összefüggésben néhány országban a pedagógusképzés egésze az egyetemi szektorhoz került. Több országban a non-university szektor intézményeiben differenciált tanulmányi idejű, 2–4 éves képzés folyik. E szektor intézményei nagyobb részét képzési áganként specializáltak, többnyire külön műszaki, gazdasági, igazgatási, pedagógiai, szociális és egészségügyi főiskolák, ill. felsőfokú szakiskolák működnek. Egyes országokban – így az Egyesült Királyságban, Görögországban és

különösen Németországban – azonban szélesebb képzési profilú intézmények is vannak. (A hamburgi szakfőiskolán pl. 25, a hannoverin 26, a hildesheimin 19, a kölnin 22, a krefeldin 21, a münchenin 20, a münsterin 18, az osnabrückin 17 szakon folyik képzés.)

A post-secondary – 3 évnél rövidebb – képzés több országban a felsőoktatási intézményekben folyik, más országokban a középfokú szakoktatási intézményekben, egyes országokban pedig mindkettőben. A post-secondary képzés folytatására szervezett intézményeket magában foglaló külön intézménycsoportról, mint a felsőoktatás harmadik szektoráról Európában – véleményem szerint – nem beszélhetünk.

A volt államszocialista országok többségében a felsőoktatás diverzifikálódására csak korlátozott mértékben került sor. A főiskolák hálózata tulajdonképpen csak Magyarországon alakult ki. Néhány volt államszocialista országban a non-university szektort felsőfokú szakiskola jellegű intézmények (Bulgáriában a poluviszs intézetek, Jugoszláviában a više škole-k, Lengyelországban pedig a post-secondary policeális iskolák) alkották, míg Csehszlovákiában, Romániában és a Szovjetunióban a korábban működő rövidebb képzési idejű intézmények megszűntek. 1990 után e tekintetben több országban is változások történtek, így Csehországban felsőfokú szakiskolák (vyšší odborné školy) létesültek, hasonlóképpen Szlovákiában is; Romániában pedig visszaállították a post-secondary képzést nyújtó posztliceális iskolákat.

Az egyetemi szektor fejlődése

Az elmúlt három és fél évtizedben ugyanakkor a felsőoktatás egyetemi szektora is jelentős mértékben fejlődött. Sok országban *az egyetemek száma* – részben új intézmények alapításával, részben egyes főiskolák egyetemmé szervezésével, ill. egyetemi státusú intézménnyé nyilvánításával – *lényegesen növekedett*.

A fejlett ipari országok közül Dániában 2 új egyetemi központ és 7 egyetemi szintű főiskola szervezésével csaknem kétszeresére nőtt az egyetemi szektor intézményeinek száma; az Egyesült Királyságban a 60-as években 8 új „whitebrick” egyetem létesítésével és 13 College of Advanced Technology egyetemmé szervezésével ugyancsak közel kétszeresére nőtt az egyetemek száma, majd 1992 után a polytechnic-eknek és néhány college-nek egyetemi státusú intézményekké válásával az egyetemek száma 88-ra növekedett. Finnországban a 60-as, 70-es években 9 új egyetemet alapítottak, a Német Szövetségi Köztársaságban e két évtizedben 28 új egyetemet, ill. Gesamthochschule-t szerveztek, Portugáliában különösen sok új egyetem (túlnyomórészt magánegyetem) jött létre a 70-es években, Spanyolországban pedig az elmúlt három évtizedben 23 új egyetem létrehozásával az egyetemek száma több mint két és félszeresére nőtt. Megháromszorozódott a francia egyetemek száma is; ez azonban nem új egyetemek létrehozását jelentette, hanem az 1968. évi törvény értelmében az egyetemek profilírozását, széttagolását.

A volt államszocialista országokban is – a felsőoktatás mennyiségi fejlődésével szoros összefüggésben – nagyszámú új egyetem, ill. egyetemi szintű főiskola létesült, nagyobbrészt új intézmények szervezésével, de részben a meglévő egyetemek egyes fakultásainak önálló intézményekké szervezésével. A rendszerváltozás után Lengyelországban és különösen Romániában – jelentős mértékben a magánintézmények egész sorának létesítése következtében – lényegesen növekedett az intézmények száma.

A fejlődés során a felsőoktatás diverzifikálódása az egyetemi szektorhoz tartozó intézmények képzési rendszerében is megmutatkozott, számos ország egyetemének, ill. egyetemi szintű főiskoláinak szervezeti keretei között *rövid tanulmányi idejű képzés is folyik*. A fejlett ipari országok közül Spanyolországban – mint említettük – a felsőfokú oktatás diverzifikálódását elsősorban az Escuela Universitaria-k létesítésével valósították meg, de az egyetemi fakultásokon is az első ciklus befejezése után az egyetemi iskolák diplomáinak megfelelő oklevél szerezhető. Az Egyesült Királyság egyetemein a 3 éves tanulmányok alapján szerezhető Bachelor's degree ad nem egyetemi szintű végzettséget (egyetemi szintű diplomát ugyanis csak a Bachelor Hons. degree és természetesen a Master's degree jelent). Németországban elsősorban a Gesamthochschule-k nyújtanak rövid tanulmányi idejű képzést (nagyobbrészt az ún. Y-modellben), de néhány más egyetemen is van ilyen képzés. Az egyetemi oktatás első ciklusaként rövid tanulmányi idejű képzés folyik egyes északi országokban (így Dániában, valamint az 1993-as reform értelmében Finnországban és Svédországban). A francia egyetemeken 3 éves tanulmányok után licence diploma nyerhető (a hallgatók többsége azonban tovább folytatja tanulmányait a maîtrise fokozat vagy az IUFM-ekben a tanári diploma megszerzéséért). Csak néhány szakra korlátozódó rövid tanulmányi idejű képzés folyik Ausztriában (Kurzstudien), Svájcban és Olaszországban (a Diploma Universitario oklevél megszerzésére irányuló 2–3 éves tanulmányok és a Scuole dirette a fini speciali kurzusai); az utóbbi országban e rövid idejű képzési formák kiterjesztésére törekszenek. A többi vizsgált fejlett európai országban (így Belgiumban, Görögországban, Hollandiában és Portugáliában) az egyetemeken nincs rövid tanulmányi idejű képzés.

A volt államszocialista országok közül Magyarországon a kétszintű – főiskolai és egyetemi – képzés a 60-as évek végén és a 70-es évek első felében az egyetemeken több képzési ágban, ill. szakon kialakult (megelőzve a német Gesamthochschule-k hasonló jellegű képzésének megszületését). Rövid idejű képzés folyt a lengyel egyetemeken és egyetemi szintű főiskolákon (az ún. zawodowe képzés), az egykori Jugoszlávia egyetemein (az első képzési szakaszban a više škole szintű végzettség megszerzésének lehetőségével) és a román egyetemeken (a 3 éves subinginer-képzés), a többi volt államszocialista ország egyetemein nem volt rövid idejű képzés. A rendszerváltást követően azonban Csehországban, Szlovákiában és egyes volt szovjet köztársaságokban is bevezették a 3–4 éves tanulmányok után szerezhető, a Bachelor diplomának megfelelő oklevelet, Lengyelországban a rövid tanulmányi idejű képzés köre az egyetemek szervezeti keretei között ún. nyelvtanítói kollégiumok (Kolégia nauuczycielskie jęzиковie) szervezésével a nyelvtanítók képzésével bővült, Romániában pedig a subinginer-képzést megszüntetve az egyetemi kollégiumok (Colegii universitari) létesítésével szélesebb vertikumúvá vált a rövid idejű képzés.

A felsőoktatás harmadik szintjét alkotó *posztgraduális képzés* egyrészt a magasabb vagy speciális diploma, másrészt a doktori fokozat megszerzéséért folytatott tanulmányokat jelenti. Az első kategóriába tartozó képzés a fejlett európai országok közül Ausztriában és Németországban az Aufbaustudium, továbbá Belgiumban a licence

spéciale, a diplôme d'études spécialisées és a diplôme d'études complémentaires (ill. azok flamand megfelelői), Dániában a Mag. art., a többi északi országban a licenciátus, Franciaországban a Diplôme d'Etudes Approfondies (DEA), a Diplôme d'Etudes Supérieures Spécialisées (DESS) és a Diplôme de recherche technologique (DRT), Görögországban a Metaptychiako diploma idikefisis, Olaszországban a Diploma di Specializzazione, Portugáliában pedig a mestre diploma elnyerésére irányuló tanulmányok. A doktori képzés valamennyi fejlett európai országban a felsőoktatás szerves részét alkotja, tanulmányi ideje és szervezettsége azonban országonként eltérő.

A volt államszocialista országok egyetemien intézményes posztgraduális jellegű specializációs képzés az egykori Jugoszlávia utódállamaiban, valamint Lengyelországban és Magyarországon folyik. A rendszerváltozás után a volt államszocialista országok zömében a doktori képzés is – a tudományos fokozatok korábbi rendszerének megszüntetésével – az egyetemeken történik.

Az egyetemi szektor intézményeinek szakmai profilja, kari tagozódása, az ezekben képviselt képzési ágak és tudományágak körét tekintve az egyes országok között, de sok esetben az egyes országokon belül is lényeges eltéréseket mutat. Számos fejlett európai országban a képzési ágak és a tudományágak széles – a hagyományos négykarú universitasokhoz képest jóval szélesebb – körét felölelő egyetem működik, amelyek a „régii” egyetemi karokon kívül társadalomtudományi, közgazdasági, pedagógiai, műszaki, mezőgazdasági, állatorvosi, művészeti, testnevelési stb. fakultásokkal, ill. departmentekkel rendelkeznek, a műszaki egyetemeknek pedig humán, közgazdasági, természettudományi, orvosi és mezőgazdasági karai is vannak.

Csak néhány példát megemlítve: Belgiumban a genti egyetem 11 karral (köztük politológiai-társadalomtudományi, közgazdasági, pszichológiai-pedagógiai, műszaki, mezőgazdasági és állatorvosi fakultásokkal), a leuveni flamand katolikus egyetem 13 karral (köztük közgazdasági, pszichológiai-pedagógiai, társadalomtudományi, műszaki, mezőgazdasági és testnevelési fakultásokkal) rendelkezik. Németországban a bochumi Ruhr-Universität-nek 20 – köztük közgazdasági, három műszaki és testnevelési – kara, a brémai egyetemnek 12 – köztük műszaki, közgazdasági és sport – Fachbereich-je van, míg az aacheni Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule 9 – köztük humán, matematikai-természettudományi, közgazdasági és orvosi, a müncheni Technische Universität pedig 12 – köztük közgazdasági és társadalomtudományi, orvosi, mezőgazdasági és erdészeti, valamint élelmiszer-technológiai – fakultással rendelkezik. Az olaszországi egyetemeknek politikatudományi, közgazdasági, műszaki, építészeti, mezőgazdasági és állatorvosi karai is vannak, így pl. a bariii, a milánói és a perugiai egyetem 11, az I. nápolyi és a padovai egyetem 12, a bolognai 13, a római La Sapienza egyetem pedig 14 fakultásból áll. Széles szakmai profilú több spanyol egyetem, amelyeken politológiai-társadalomtudományi, közgazdasági, állatorvosi és képzőművészeti fakultások, valamint Escuela Técnica Superior-ok és Escuela Técnica Superior de Arquitectura-k is vannak.

A fejlett európai országokban ugyanakkor nagyszámú kevesebb karral rendelkező egyetem is működik, sőt több egyetemnek csak 2–3 fakultása van (így pl. a két új osztrák egyetemnek, valamint egyes új görög egyetemeknek).

Az egyetemek szakmai profiljának kérdéskörével szorosan összefügg a *specializált egyetemi szintű intézmények*, az ún. szakegyetemek kérdése. Műszaki egyetem vala-

mennyi fejlett európai országban működik, de – mint említettem – több országban az egyetemeken is vannak műszaki fakultások. Az orvosi fakultások az európai kontinentális országok túlnyomó részében az egyetemek szervezeti keretei közé tartoznak, külön orvostudományi egyetemi szintű intézmény összesen három van (egy Svédországban és kettő Németországban, megjegyzendő azonban, hogy ugyanakkor 34 német egyetemen is van orvosi kar). Közgazdasági egyetem az országok többségében működik, de ezek nagy részében az egyetemek is rendelkeznek közgazdasági vagy közgazdasági-társadalomtudományi fakultással. (Olaszországban pl. egy közgazdasági egyetem van, a milánói Università Commerciale Luigi Bocconi, közgazdasági fakultás pedig 36 egyetemen működik, Hollandiában ugyancsak egy közgazdasági egyetem van, a breukeleni Universiteit voor Bedrijfskunde, és hét egyetemen van közgazdasági kar.) Agrártudományi egyetem, ill. egyetemi szintű főiskola Ausztriában, Dániában, Franciaországban, Görögországban, Hollandiában, Norvégiában és Svédországban van, Belgiumban pedig egy mezőgazdasági fakultás; a többi országban a mezőgazdasági karok az egyetemek vagy a műszaki egyetemek szervezetébe tartoznak. Külön állatorvostudományi egyetem csak Ausztriában, Franciaországban, Norvégiában és Németországban működik (de ez utóbbi országban öt egyetemen is van állatorvosi kar), a többi országban az állatorvosi fakultás az egyetemek szervezetebe tartozik, két országban – Dániában és Svédországban – az agrártudományi egyetemébe, egy országban – Portugáliában – pedig a műszaki egyetemébe. Önálló testnevelési főiskola a fejlett európai országok közül csak Norvégiában és Svédországban, továbbá Németországban van (a kölni Deutsche Sporthochschule, de 47 egyetem is rendelkezik testnevelési fakultással), a többi országban e képzés az egyetemek szervezeti keretei között folyik.

A volt államszocialista országok felsőoktatási intézményrendszere fejlődésének jellemző vonása – a szovjet modellnek megfelelően – a specializált egyetemi szintű intézmények létesítése volt. A képzési ágak és a tudományágak széles körét felölelő multidiszciplináris egyetemek – néhány kivételtől eltekintve – ezekben az országokban nem alakultak ki (sok esetben még a meglévő egyetemek és műszaki egyetemek egyes fakultásait is külön egyetemekké szervezték), sőt a létrejött specializált intézmények képzési profilja is csak a megfelelő képzési ág egy részére korlátozódott. A kivételek közé tartoztak egyes jugoszláviai, NDK-beli és román egyetemek. A rendszerváltozás után továbbra is széles képzési profilú a „kis” Jugoszlávia, Horvátország és Szlovénia több egyeteme (sőt a későbbiekben tárgyalandó integrációk eredményeként e két utóbbi ország egyetemeinek képzési profilja tovább szélesedett). Magyarországon csak a Miskolci Egyetem, a Veszprémi Egyetem és a Kossuth Lajos Tudományegyetem képzési profilja bővült, ugyanakkor az új cseh és román egyetemek közül jó néhány csak 2–3 fakultással rendelkezik.

Az egyetemi szektor fejlődésével kapcsolatban megemlítendő még egyrészt az egyetemek belső szervezetének változásai, számos országban a hagyományos fakultás-rendszer helyett a department-struktúrára való áttérés, másrészt pedig – az egyetemeken folyó tudományos kutatómunka növekvő súlyával, jelentőségével is összefüggésben –

az egyetemek szervezeti keretei között működő kutatóintézetek számának növekedése; e fontos kérdésekkel azonban a tanulmány keretében részletesebben nem tudunk foglalkozni.

A felsőoktatás intézményhálózatának problémái

Az a körülmény, hogy a duális intézményrendszer kialakulása, a non-university szektor kiépülése a felsőoktatás expanziójának, a hallgatólétszám nagyarányú növekedésének körülményei között viszonylag rövid idő alatt és lényeges mértékben nem új objektumok építésével, hanem a korábbi, többnyire kis kapacitású szakoktatási intézmények bázisán ment végbe, azt jelentette, hogy jó néhány országban túlzottan nagyszámú felsőoktatási intézmény jött létre. Az új intézmények létesítése során számos országban a felsőoktatás intézményhálózatának, regionális struktúrájának, az intézmények területi megoszlásának arányosabbá tételére irányuló törekvések is érvényesültek; ez is hozzájárult az intézmények számának növekedéséhez. A felsőoktatási intézmények nagy számának, az intézményhálózat széttagoltságának mind a képzés színvonalát, mind gazdaságosságát kedvezőtlenül befolyásoló következményeit figyelembe véve több ország oktatási kormányzata a későbbiekben az intézmények számának csökkentésével az *intézményhálózat racionális átalakítására* törekedett.

Így pl. az Egyesült Királyságban a 164 College of Education-t a 70-es évek közepén részben a further education szektor más intézményeivel egyesítették, részben szélesebb képzési profilú College of Higher Education-né szervezték át, részben megszüntették. A Német Szövetségi Köztársaságban a Pädagogische Hochschule-k túlnyomó részét a 80-as évek első felében az egyetemekhez csatolták (pedagógiai fakultásként vagy a „Fachbereich mit Fachbereich” megoldás alkalmazásával), jelenleg már csak Baden-Württembergben működnek pedagógiai főiskolák. Hollandiában a hogeschool-ok számát az ún. STC-programnak megfelelően, a főiskolák összevonásával az 1985/86. tanévi 432-ről 1990/91-ben 296-ra, 1994/95-ben pedig 81-re csökkentették, Norvégiában a 98 Distrikthøgskole-t 1994-ben 26 főiskolává szervezték át, és Finnországban is az említett 22 szakfőiskolát 85 korábbi felsőfokú szakiskolából alakították ki. Németországban az új tartományok 54 intézményből álló intézményhálózatának koncentrálására törekedtek: az egy városban működő felsőoktatási intézményeket – a Humboldt Universitát és a művészeti főiskolák kivételével – egy intézménybe integrálták (ily módon több új egyetemet létesítve), négy intézményt pedig megszüntettek. Annak következtében azonban, hogy az új tartományokban a szakfőiskolai hálózat kiépítése – összesen 27 Fachhochschule-t és 7 Verwaltungsfachhochschule-t hoztak létre – csak kisebb részben történt a korábbi műszaki főiskolák átszervezésével, továbbá néhány nem állami főiskola is létrejött, a felsőoktatási intézmények száma végül is 67-re nőtt. Feltehető, hogy a következő években néhány más fejlett európai országban is napirendre fog kerülni az intézményhálózat ésszerű átalakításának, koncentrálásának kérdése.

A volt államszocialista országok többségében a felsőoktatási intézmények számának növekedése – a hallgatólétszám nagyarányú emelkedésével összefüggésben – már az 50-es évek elején megkezdődött, és a legnagyobb mértékű – elsősorban a 60-as évek első felében történt „nagy ugrás” következtében – Magyarországon volt. A rendszerváltozást követően a felsőoktatási intézmények száma Lengyelországban és Romániában – mint arról az előzők során már említés történt – lényegesen növekedett.

Hazánkban az 1990 után de jure a felsőoktatás körébe tartozó növekvő számú egyházi egyetemmel és főiskolával, valamint néhány új alapítványi főiskolával együtt az intézmények száma – és az intézményhálózat széttagoltsága – tovább nőtt; az 1993. évi felsőoktatási törvényt módosító 1996. évi LXI. törvény e széttagoltság csökkentése, az intézmények integrációjának megvalósítása érdekében fontos rendelkezéseket tartalmazott. A felsőoktatás intézményhálózatának racionális átalakításával kapcsolatban figyelemreméltók a Horvátországban és Szlovéniában történt változások: Horvátországban a više škole-kat az egyetemekhez csatolták, Szlovéniában pedig – ahol korábban 27 felsőoktatási intézmény működött – valamennyi főiskolát, više škole-t, valamint a művészeti akadémiákat a ljubljanoi és a maribori egyetembe integrálták. Néhány változás történt Csehországban is az intézményhálózat ésszerűsítése érdekében: öt városban az ott működő felsőoktatási intézmények szervezeti egyesítésével új egyetemeket hoztak létre.

A felsőoktatás jövőbeni optimális intézményhálózatának kialakítása rendkívül nehéz feladatot jelent az egyes országok oktatáspolitikája számára. Ez ugyanis a felsőoktatás stratégiai tervezésének szerves részeként számos tényező – a felsőfokú tanulmányok folytatására irányuló társadalmi igények, a munkaerőpiaci előrejelzések, a személyi és tárgyi feltételek, a felsőoktatás működésére fordítható anyagi eszközök – alapos elemzését igényli, a lehetőségekhez képest hosszabb időtávra kiterjedve, mind az országos, mind a regionális igényeket számításba véve és az indokolt változtatásokhoz a kívánatos konszenzust is megteremtve.

LADÁNYI ANDOR

IRODALOM

- Alternatives to Universities.* Paris, OECD, 1991.
Education at a Glance. OECD indicators. Paris, OECD, 1995. pp. 251–317.
Euromecum. European Higher Education and Research Institutions. 1–9. Stuttgart, 1993–1995.
European Journal of Education 1994. No. 1, pp. 3–23, 51–73.
Evaluation of Higher Education Diplomas in Europe. (Second edition) Strasbourg, Council of Europe, 1995.
Higher Education. A New Framework. London, 1991.
Grundsätze zur Bildungs- und Forschungspolitik. Bonn, Bundesministerium für Bildung und Wissenschaft, Bundesministerium für Forschung und Technologie, 1993.
Higher Education and Research in the Nordic Countries. Copenhagen, 1994.
Kilenc európai ország felsőoktatási struktúrája. I–II. (Szerk.: Déri Miklósné.) Bp., FPK, 1976.
- LADÁNYI ANDOR: Főiskolák nemzetközi összehasonlításban és hazai tanulságokkal. *Magyar Felsőoktatás* 1995. No. 4, pp. 17–19.
 LADÁNYI ANDOR: A felsőoktatási intézmények integrációjáról. *Magyar Felsőoktatás* 1997. No. 1–2, pp. 10–13.
 MÜHLE, EDUARD: "Rückkehr nach Europa." Zur Reform der ostmitteleuropäischen Hochschulsysteme seit 1989. *Osteuropa* 1994. Heft 10, pp. 907–925.
Short-Cycle Higher Education. A Search for Identity. Paris, OECD, 1973.
 TEICHLER, ULRICH: *Europäische Hochschulsysteme: Die Beharrlichkeit vielfältiger Modelle.* Frankfurt/Main-New York, 1990. (Campus Forschung. Band 647.)
The World of Learning. 1996. London, 1995.